

MIREK ČEJKA
DUŠAN ŠLOSAR
JANA NECHUTOVÁ

*Gramatika česká
Jana Blahoslava*

1991

MASARYKOVA UNIVERZITA V BRNĚ

GRAM
MATICA

Šelša, od kněza Hen-
se Ortáta, a od kněze Bā,
clava filomatela vředel'och
Et vydána a ubnš od. S. D. P.
porovnětlena, nemalo v
napravená, po
rozšířena.

Každému upřimému čtenáři kněz Václav Philomathes z Jindřichova Hradce napřed pozdravení

V Jindřichově Hradci, více téměř německý nežli český mluví. A kteříž sou tu rodili Čechové, velmi nespůsobně mluví, admittentes germanismos sat ineptos.³²⁷

Nedivím se tomu že Laurentius Valla, muž v latinském jazyku náramně výmluvný, tak velmi se horlí na ty kteříž ten jazyk svou blekotností hanebně zprznil; a přečistí

Inepta phrasis bohemica horřím se. Lépe jest říci horřím absolute.³²⁸ Jako též při onom slovu pečovatí se, nechějí se o to pečovatí. Obsoleta et repudianda phrasis.³²⁹

latinu z jazyku řeckého počítá,³³⁰ skrze přiměšování jiných postranných a nevzácných jazykův šeredstvem lehkomyšlným v zkázu uvedli. Kdež toho lítost maje, o to pra-

culica et inerudita atque barbara phrasis est Kdež toho lítost maje.³³¹ To slovo kdež nic se tu nestřejuje; ačkoli již tak mnozí počínají mluvit. Viz o tom více v Přídavcích, list [236b].

coval aby toho ušlechtilého jazyku nakažení zase napravil. Jakož pak o tom znamenité knihy (jenž mají titul Liber elegantiarum) sepsal,³³² aby z nich se učili všickni kteříž právě a čistě chtí latinské mluvit a uvarovati se všelijakých barbarismů a solecismů, t. nepravého převráceného a zle zvuočného mluvení. Čehož někdejší staří/(57b)

inepta grandiloquentia³³³

latinskí učitelé (jako Jeronym,³³⁴ Ambrož,³³⁵ i jiní jím podobní) pilně šetřili. Po nichž přišli jiní s kuchyňskou latinou³³⁶ (jako Scotus,³³⁷ Thomas,³³⁸ Albertus³³⁹ a jiní jím

³²⁶ K. V. Ph. kněz Václav Philomathes

³²⁷ admittentes [...] ineptos. dopouštějíce se velmi nevhodných germanismů.

³²⁸ Inepta phrasis [...] absolute. Nevhodná česká vazba horřím se. Lépe jest říci horřím bez zvrátaného zájmena.

³²⁹ Obsoleta [...] phrasis. Zastaralá a zavrhnutíhodná vazba.

³³⁰ V 16. století se běžně předpokládala genetická i kulturní nadřazenost klasičtější řečtiny nad latinou. Za pramatku všech jazyků se považovala hebrejščina.

³³¹ Culica [...] lítost maje. Dvořáková, nevzdělaná a barbarická vazba jest Kdež toho lítost maje.

³³² viz fol. 4a, pozn. 27

³³³ inepta grandiloquentia nejapná velkohubost

³³⁴ viz fol. 31a, pozn. 199

³³⁵ Sanctus Ambrosius (333/340—397), církevní otec; milánský biskup, autor mnoha exegetických, moralisticko-asketických a dogmatických spisů, skladatel církevních hymnů.

³³⁶ s kuchyňskou latinou s neklasickou latinou

³³⁷ Johannes Duns Scotus, zvaný Doctor subtilis (asi 1266—1308), františkánský mnich; teolog a scholastický filozof, zakladatel tzv. scotismu ve filozofii.

³³⁸ Thomas Aquinas, zvaný Doctor communis n. Doctor angelicus (asi 1226—1274), dominikánský mnich; nejvýznamnější scholastický filozof a teolog, zakladatel tzv. thomismu ve filozofii.

³³⁹ Albertus Magnus (asi 1193—1280), dominikánský mnich; významný scholastický filozof a teolog, učitel Tomáše Akvinského.

podobní); kteříž aby jejich marné mudrování přúchod mělo, potvorné termíny (jako volitio,³⁴⁰ filiatio,³⁴¹ eccetias,³⁴² et sic de aliis)³⁴³ kvůli sobě tvořili; ještě latinská máti k takovým dětem se nezná. Ale buď Bohu z toho chvála, že nynější latinští učitelé, jakož o to usilují aby mnohá zavedení a bludy oznámili a pravdě nás učili, tak i o to pilnost mají aby čemužkoli nás učí to čistou latinou sepsali.³⁴⁴

A některý prosták dí Buď Bohu chvála že svatý Pavel napsal, ne v moudrosti řeči, a že Bůh zbláznil moudrost tohoto světa.³⁴⁵ Ať jest pravá věc, že puritas sermonis valde utililis et laude digna est.³⁴⁶

I pročež by tehdy také jiní jazykové všelijací, své čistoty neměli? Anobřž proč lidé toho jazyku v němž se zrodili krásy zanedbávají, a cizími slovy od ledasku příšlymi kaziti jej dopouštějí? A to se děje nejen v kvapném mluvení, ale i v rozvaženém psaní. Protož horlím i já, a divím se tomu že Čechové ozdobného jazyku svého v postívosti nemají; nedbajíce zachovávatí způsobu výmluvnosti té kteráž naň záleží. A to ne jen v mluvení ale i v psaní, zvláště pak a nače všeko v Písmě svatém, Starého i Nového testamentu. Neb bibli již/(58a) několikrát imprymovali,³⁴⁷ a tu vždy (nevím svevolným-li nedbaním čili prostým nevědomím) toho se dopustili že mnohá slova neupřímě³⁴⁸ z latiny vyložili.

Místo	}	imprymovali	}	ho	jeho
				jejich	jich
				mu	jemu
				ú	ú

Což se těch dvou slov říká jest a sou neb sú: ta neslušně zbytečně na mnoha místech kladli, až do očkivosti čtení i poslouchání. Neb což se koli kde v jedné osobě stalo, všecko te, jakýs Jest učinil: počal se jest, narodil se jest, přišel jest, dal jest, trestal jest, zradil jest, dokonil jest, umřel jest. A v mnohém počtu, ti jacis sou neb sú, kdež se co přihodilo všecko oni spáchali: viděli sou, reptali sou, ukradli sou, divili sou se, zarmútili sou se, sešli sou se, svařili sou se.

Kterak se tu všudy to jest a to sou zbytečně klade, o tom zjevná zpráva de verbis bude oznámena.³⁴⁹

Ten pak nebohý Bláze³⁵⁰ obojího sa pohlaví a rozličných stavův, divné věci/(58b) působíse.

Hle co činí porušené výmluvnosti následování! Čím více obyčejům porušeným udidla se pouštějí, tím déle se probíhají, spravedlivost pak v tom hynouti musí.

Protož dobré jest zlym obyčejům za času lůjnost zastavití aby snad davní svou starobylostí v přirození se nezměnili.

³⁴⁰ volitio chtění

³⁴¹ filiatio synovství (vztah mezi Bohem otcem a Kristem), filiace

³⁴² eccetias ošivinnost

³⁴³ et sic de aliis a tak podobně

³⁴⁴ viz fol. 4b

³⁴⁵ 1 K 1,18—2,16

³⁴⁶ puritas [...] digna est. čistota řeči je velmi užitečná a hodná chvály.

³⁴⁷ viz fol. 7a, pozn. 50

³⁴⁸ neupřímě špatně, nesprávně

³⁴⁹ viz fol. 107a

³⁵⁰ stč. bláze, tj. 2. a 3. osoba sg. imperfekta slovesa býti

Protož aby jazyku českého nakažení zase napraveno bylo, učinil sem spis pro ty kteříž toho neznají, aby o tom českou etymologi³⁵¹ měli, již by i v mluvení i v vykládání zpravit se mohli. Však ne abych každého slova declinaci per casus et tempora³⁵² (jakož v latinské grammatyce sluší) učil; ale oznámím jen ta slova kterýchž obyčej zle užívá, tak v psání jako i mluvení. A přitom oznámím, kterak kterých slov zle užívaných právě užívati máme. Však kdož prvé z Donátu³⁵³ polévky školské ne-

Ineptae locutiones³⁵⁴ rybaltů³⁵⁵ českých školská polévka per contentum³⁵⁶ žactvo jejich nepobožné slove.

59a

zakusil a latinou sobě oust neproplakl, tent nezrozumí spisu tomuto, neb se v něm latina s češtinou proměšuje, a jinak ety/(59a)mologia sepsana býti nemůže. A protož jen kněžím kteříž latinské umějí, písařom literatom,³⁵⁷ a žákom³⁵⁸ se hodí. Měj se dobře,

Pohřichuť mnozi špatně umějí.

čti a suď upřímy čtenaři.

Distichon ad lectorem

Si tibi barbaries male fandi praestitit usum
Hac forma recte disce Boheme loqui.³⁵⁹

³⁵¹ Etymologií se rozuměla nauka o správném užívání slovních tvarů, tedy zhruba dnešní tvarosloví a slovo tvorba; viz též fol. 62b.

³⁵² declinaci [...] tempora ohýbání pomocí pádů a časů (tj. skloňování a časování)

³⁵³ Aelius Donatus (žil ve 4. st. n. l.), římský gramatik, učitel sv. Jeronýma, autor učebnice latinské gramatiky, jichž se používalo v latinských školách po celý středověk. Napsal rovněž komentáře k Terentiovi a Vergiliovi.

³⁵⁴ ineptae locutiones nevhodné obraty

³⁵⁵ rybaltů *rybalt* byl pohrdlivý výraz pro kostelní zpěváky, žáky, žalmisty a potulné herce, popřípadě i pro bakaláře, pro něž bylo charakteristické, že mluvili špatnou, neklasickou latinou

³⁵⁶ per contem(p)um pohrdlivě

³⁵⁷ literatom lidem se školním vzděláním

³⁵⁸ žákom studentům, klerikům

³⁵⁹ Distichon [...] loqui. Dvojverší ke čtenáři — Jestliže tě barbarství navyklo nedobrému vyjadřování, / tímto způsobem se uč mluvit správně česky.

J. B.

Druhý díl Grammatyky slove Etymologia

Druhou tuto částku Grammatyky, t. Etymologi, sepsal jest kněz Václav Philomathes, a kněz Beneš v úbec³⁶⁰ jí vydal; potřebnou jistě Čechům knihu, zvláště těm kteříž i jazyku latinského povědomí jsou.

Však kdyby drobet češtější a světlejší byl psal ten dobrý muž kdožkoli byl. Nam de elegantia et proprietate Bošmici sermonis praecipiens, multa ineleganter ac valde improprie dixit. At non est quod miremur, siquidem non omnia possumus omnes.³⁶¹ Častokrát se přibíhá znamenitým lidem, třebaši i těm kteréž vysoká oslavuje vý-(59b)mluvnost, že některé věci vysvětlovati chtěje, více je zatemňují.

59b

Přihodilo-li se oo toho i tomuto muži knězi Václavovi Philomatesovi, co divného jest? Humani ab illo nihil alienum putabimus.³⁶² Umysl však jeho chválen býti má. Vždy jest chtěl pomoc učiniti k napravení jazyka českého; a učinil nemalou, podlé možnosti své. Byť také i jiní někteří tak mnoho oušilí svého na to vynaložiti chtěli, tudíž bychom jiný způsob české řeči v mnohých věcích uzřeli. Ale (jakož sem i v předmluvě napřed dotekl)³⁶³ že sobě toho téměř všickni málo váží. Jedni proto že se s vyššími věcmi obírají, kteréž ne řeči samé (v nichž království Boží nezáleží)³⁶⁴ ale spasení duší lidských se dotýkají. Druzí proto, že chopivše se toho což i slavu i zboží rozmnožuje, tam všeku mysl svou obrátili, a v tom jí jako u vodách mořských pohřžili. A snad někteří i jiné příčiny týchž věcí mají.

Já pak nic sebe a své pilnosti a neb k jazyku českému přichylnosti, nad jiné nevyvyšuje, což a pokudž budu rozuměti že by/(60a) má práce písařům³⁶⁵ českých knih prospěšna býti mohla, o to se přičiním abych k věcem od kněze Philomathesa sepsaným něcoo přidal; aby i snáze těm některým věcem od něho sepsaným porozumíno, i dále na vlastnost neb ozdobu řeči české popatřino, příčinou těch regulí jeho býti mohlo.

60a

Nařká v předmluvě své kněz tento, nad velikou nedbálností lidu českého, a zvláště těch kteříž přední sou, ac veluti proceres totius gentis.³⁶⁶ A jest nemalo nad čím nařkáti; pročež i dávno před ním někteří více nařkali. Jako učený onen a vzácoý toho času muž, pan Viktorýn ze Všehrd, někdy místopísař Království českého, kterýž v předmluvě na výklad knížky jedné Jana Zlatoustého,³⁶⁷ množství veliké

³⁶⁰ v úbec na veřejnost

³⁶¹ Nam de elegantia [...] possumus omnes. Neboť poučuje o ušlechtilosti a správnosti české řeči, sám se mnohdy vyjádřil neušlechtilo a velmi nesprávně. Ale není divu, vždyť zajisté „nemůžeme všickni všechno“ (Vergilius, *Bucolica* 8, 63).

³⁶² Humani [...] putabimus. Budeme se domnívat, že nic lidského mu není cizí. (Terentius, *Heautontimorumenos*, v. 77)

³⁶³ viz fol. 3b

³⁶⁴ srov. I K 4,20

³⁶⁵ písařům autorům, spisovatelům

³⁶⁶ veluti proceres totius gentis jako předáci celého národa

³⁶⁷ Joannes Chrysoctomos, tj. Zlatoustý (347—407), církevní otec, patriarcha cařihradský. Viktorín Konec ze Všehrd přeložil jeho traktát *O napravení padlého*, který byl vytištěn v souboru *Knihy čtery* [...], Plzeň (Bakalář) 1501, a předmluvou Viktorína ze Všehrd Jirovi, faráři kostela na Lúži, datovanou r. 1496.

můžou slavných vyčítaje³⁶⁶ kteříž knihy o rozličných věcech spisovavše, nečinili toho cizím jazykem ale svým vlastním v němž sou se zrodili. Těmi příklady ponouká i Čechů aby o ozdoby jazyka svého stáli, a bližním svým vlastní obyvatelům tudy dobré obměšleli. Ale že k(něž) V. Filomates v té své nafikavě předmluvě,/(60b) nemalo, nýbř velmi tuze s posmíškem drbl těch kteříž, neméně nežli on, na český jazyk laskavi byli, a jej nepfirovaně více nežli on zvelebiti usilovali, nýbř (absit verbo invidia)³⁶⁹ i zvelebili. Ty míním, kteříž i v vydávání knih v jazyku českém, těch slov některých, ač nevelmi sličných ale však ty časy ještě nevelmi neobecných a velmi vlastních, užívali (quae nunc iam usus repudiavit ut obsoleta et antiquam simplicitatem, nolo enim dicere rusticitatem, redolentia);³⁷⁰jako *bieše, biech, biechu, biešla*.

A nechažť jednoho toliko z mnohých jmenuji, svatě paměti B. Lukáše, může pobožností i uměním vznešeného, kterýž i v tom svého před se vzeti světla a známenitě příčiny ukázal, v předmluvě na výklad Zákona nového jenž vytištěn byl v Bole-slavi Mladém, léta 1525 na Karmeli;³⁷¹ avšak se proto i s jinými mnohými, týchž slov užívajícími, pomluv i posmíškův, některých všetečných lidí, jako Čížka³⁷² a jiných, nemohl uvarovati. I vidí mi se nětko k tomu čehož dotekl Philomathos, krtičíce tu nejprv říci./

(61a) Neměť jest se kněz tomu posmívati, že ten ubohý, jakž on dí, Bieše mnoho působíše, poněvadž vlastnosti řeči české napravitelem býti chtěl. Malá-liž jest to byla věc, rozdělití inter tempus perfectum et imperfectum,³⁷³ těmi slovy *bieše a bylo*. A že to slovo *bieše* s svou se vši rodinou nebo ratolestmi svými, ušíma rozkošnými³⁷⁴ nic tak zvláště libého a hladkého nedonášelo; i proto-liž jest konečného zasloužilo vyvržení a potupení? Zvláště, poněvadž víme, že před nemnohými časy nic nebylo neobyčejného, netoliko tak psáti ale i mluvití. Pročež tedy kněz F(ilomates), bohatství jazyka českého jako z koutův zarumovaných dobývati chtěje, tejjž jazyk chudí, temporis imperfecti proprietatem, olim magno receptam usu, ei auferendo, ac restauratores eius sales (imo verius dicerem, insulse) irridendo atque risui aliis propinando³⁷⁵ Ale navykli takoví lidé, aby se snažně k tomu každý příčinili

³⁶⁶ Dantes Vlach, kaldejští mudrci, egyptští (mudrci), Homerus Řek, Sokrates, Plato, Aristoteles, Demosthenes, Eschines, Izokrates, Cato, Cicero, Seneca, Eunius, Lucretius, Vergilius, Ovidius, Tibullus, Catullus, Propertius, Lucanus, Juvenalis, Martialis, Silius, Claudianus, Joannes Chrysostomos, Mojžíš, Ježíš

³⁶⁹ absit verbo invidia nic ve zlém (Livius, *Ab urbe condita* 9, 19, 15; 36, 7, 7)

³⁷⁰ quae nunc [...] redolentia která dnes již vyšla z užívání, ješto jsou zastaralá a protože je v nich odstín staré prostoty, nefkuli neohrabanosti

³⁷¹ *Nový zákon*, Mladá Boleslav (Štýrca) 1525, Knihopis 17097. Toto místo je jedinou spolehlivou identifikací Lukáše Pražského jako autora předmluvy. O staročeských tvarech imperfekta slovesa *býti* se v ní říká: „[...] to slovo *bieše* [vydavatelé Benátské bible] proměnili v *bylo*, neb v *byl*. A že to nemalá ujma pravdy jest, neb *bieše* v jazyku latinakém stojí *erat*, a jest preteritum imperfectum, sed *Fuit* est preteritum perfectum tantum; totiž, to slovo *bieše* jest vše času pominulého nedokonalého; ale to slovo *bylo* neb *byl* jest vše toliko času pominulého a dokonalého, ale nonie pominulého a nedokonalého.“ (fol. a 4a)

³⁷² Johann Zeising, zvaný Čížek (1528 upálen v Brně jako novokřtěnec), německý mnich z Vratislavi, 1517 přišel do Litomyšle a byl přijat do jednoty bratrské; propagoval učení Zwingliho a po polemice s Lukášem Pražským byl r. 1526 vyloučen z jednoty.

³⁷³ rozdělití inter [...] imperfectum učiniti rozdíl mezi minulým časem dokonavým a nedokonavým

³⁷⁴ ušíma rozkošnými uším změkčilým, rozmařilým

³⁷⁵ temporis imperfecti [...] propinando tím, že odhal imperfektu jeho zvláštní charakter, dříve hojně využívaný, a že se těm, kteří je chtěli obnovit, vtipně (spíše bych však řekl bez vtipu) vyamívá a vystavuje je výsměchu jiných?

studio contentionis,³⁷⁶ aby bylo kolik farářův tolik věr, jako bývá, kolik mlynářův tolik měř; a takž snad potom také, kolik písařův tolik grammatyk./

(61b) Řekl by mi pak kdo: Vždyť jest již to slovo *bieše* obsoletum et ingratum ac fere ridiculum,³⁷⁷ nezpůsobné, neobvyklé tomuto věku a jako divoké!³⁷⁸ Odpověď: Pravda jest to že se již nyní užíván jeho netrefí; zvláště když i tak jest zhaněno od tohoto kněze, a od jeho mnohých následníkův u velikou vzato oškřivost. Ale vždyť jest to také pravda jistá, že to slovo bylo dobré a vlastní i velmi potřebné; a škoda že jest vyšlo z obyčejje. Ač některým národům nevyšlo; a to těm kterýmž se nezdá bychom my pěkněji a vlastněji nežli oni mluvili; jako Charvatům, Bosňanům a jiným, ať i těm Srbům,³⁷⁹ jichž dyalektu neb obyčejnosti v řeči, posmívají se Čechové. Ale o tom slovu *bieše* potom v Přídavech etc. říče soud svůj oznámím.³⁸⁰

Nyní toliko dím, že jest nebylo slušné a spravedlivé, aby vlastností napravovatel, vindex,³⁸¹ vlastnc stí zhoubeím a neb umenšovatelem (si sic loqui licet)³⁸² býti měl

Z strany pak ozdoby řeči, měl byl sám na sebe pohleděti; ješto i v spisování/(62a) té Etymologii, ano i v té předmluvě hned, velmi neozdobně ano i nevlastně mluví, incompte.³⁸³ Jako ta slova jako sou viz *kdež toho lhost máje*,³⁸⁴ item, to *čistou latinou*,³⁸⁵ item, *mnohá slova neupřímě vyložili*³⁸⁶ etc. Jaká jest tu v těch, i v mnohých jiných slovích jim podobných, v té knížce se nalezájících, i neozdobnost i nevlastnost; o tom níže potom náležitěji při příčinách povím.

Takéž podobně při tom slovu *jest, jsem, jsou* etc., v též předmluvě kratochvilný posmíšek položil, urbanitate illa quam repudiat Paulus egregie servata.³⁸⁷ Ješto, jakož to slovo *jest* na mnohých místech se zbytečně od některých klade, tak zase, s ujmou ozdobnosti a plnosti řeči české, od některých opouštíno bývá; o čemž níže na svém místě oznámím.³⁸⁸

Nyní pak přistoupím k začátku té jeho Etymologie; kterouž těm toliko sepsal, jenž sobě školakou polévkou propálili, či mám říci proplakli, usta./

Etymologia, jakž se z řeckého jazyku vykládá, jest umění pravého mírného mluvení, i také pravého mírného, jednoho jazyku v druhý, vykládání.

Plus est in definitione quam in definito.³⁸⁹ Ne sama etymologia dává pravé a umělé vykládání řeči,³⁹⁰ z jednoho jazyka do druhého.

³⁷⁶ studio contentionis snažným úsilím

³⁷⁷ obsoletum [...] ridiculum zastaralé, nehezke a téměř směšné

³⁷⁸ divoké divné, zvláštní

³⁷⁹ Srbům Lučickým Srbům

³⁸⁰ viz fol. 178b—179a; srov. také 111a—112b

³⁸¹ vindex strážce, obránce

³⁸² si sic loqui licet lze-li to tak říci

³⁸³ incompte neuměle

³⁸⁴ viz fol. 57a

³⁸⁵ viz fol. 57b

³⁸⁶ viz fol. 58a

³⁸⁷ urbanitate [...] servata zachováváje přitom výtečně onu uhazenost, kterou Pavel odmítá. (Srov. 1 K 1,20.)

³⁸⁸ viz fol. 109a

³⁸⁹ Plus est [...] in definito. Definice obsahuje více než definovaný pojem.

³⁹⁰ řečí vět

Rozdělení etymologií

Jakož latínská etymologia v osmeré stránce řeči záleží,³⁹¹ tak také tuto při každé té stránce, kdež jest zlé a jak má být pravé vykládání, ukazáno bude.

První stránka Etymologií, jest (jak latínští říkají) de nominibus.³⁹²

Měla by ovšem, některá jména, slova znamenitá, napřed býti položena, jichžto obyčej v Zákoně Páně, v českém jazyku omylně užívá; však pro ukřácení sou tuto zanechána, a že při Novém testamentu, podle Erazmovy nápravy, potřebnější budou oznámena.^{393/}

63a

(63a) Regula de nominibus adiectivis

Adiectiva neutra pluralia absque substantivis posita, jako *caetera, bona, mala, novissima, priora, nova, vetera* etc.; mají se exponovati cum illo substantivo věci;³⁹⁴ a byť jich pak v jedné řeči³⁹⁵ několik položeno bylo, dosti jest jednou věcí položiti. Exemplum: *Coetera vero cum venero disponam,*³⁹⁶ jiné pak věci když bych přišel zřídím. *Receptisti bona in vita tua et Lazarus similiter mala,*³⁹⁷ vzala dobré věci za života svého a Lazar též zlé. *Fiunt novissima hominis illius peiora prioribus,*³⁹⁸ bývají poslední věci člověka toho horší než první. *Profert de thesauro suo nova et vetera,*³⁹⁹ vydává z pokladu svého nové i staré věci.

Exceptio. *Omnia*: neutrum plurale sine substantivo positum, má se exponovati singulariter bez věci, ne pluraliter s věcmi.⁴⁰⁰ Exemplum: *Omnia mihi licent, sed non omnia conducunt;*⁴⁰¹ všechno mi sluší, ale ne všechno prospívá. *Omnia facite sine murmuratione;*⁴⁰² všechno/(63b) činite bez reptání.

63b

A taková expositio⁴⁰³ jest lepší nežli s věcí přidáním. Tak také máš exponovati *bona a mala*, když při sobě mívají *omnia, multa, quanta* a neb něco takového. Exemplum. *Dabo vobis omnia bona;*⁴⁰⁴ dám vám všechno dobré. *Secundum: Multa mala operatus est;*⁴⁰⁵ mnoho zlého činil. *Tertium: Quanta mala fecit sanctis;*⁴⁰⁶ kterak mnoho zlého činil svatým.

³⁹¹ 1. jména (fol. 62b), 2. zájmena (76b), 3. slovesa (104b), 4. přídavnice (118a), 5. přídavnice (127a), 6. spojky (135a), 7. předložky (148b), 8. citoslovce (152b); srov. Donatus, *Arte minor*

³⁹² de nominibus o jménech

³⁹³ V Optátově překladu Nového zákona je v úvodním oddíle nazvaném „*Apologia Nového Testamentu*“ uvedeno 22 výrazů s poznámkami o jejich významu a způsobech překládání. Poznámky o jméne *Iesus* (zde na fol. 155a) a *christianus* (fol. 155b/156a) jsou víceeméně volnou a zkrácenou parafrazí dvou hesel z tohoto oddílu.

³⁹⁴ Regula [...] věcí; Pravidlo o přídavných jménech — Přídavná jména v množném čísle středního rodu stojí bez jmen podstatných, jako *caetera, bona, mala, novissima, priora, nova, vetera* atd., mají se exponovati s oním podstatným jménem věci; exponovati vykládati, překládati

³⁹⁵ v jedné řeči v jedné větě

³⁹⁶ 1 K 11,34

³⁹⁷ L 16,25

³⁹⁸ L 11,26

³⁹⁹ Mt 13,52

⁴⁰⁰ Exceptio. [...] s věcmi. Výjimka. *Omnia*: střední rod v množném čísle stojí bez podstatného jména má se exponovati jednotným číslem bez věci, nikoli množným s věcmi.

⁴⁰¹ 1 K 6,12

⁴⁰² Fp 2,14

⁴⁰³ taková expositio takový překlad

⁴⁰⁴ Gn 45,18

⁴⁰⁵ 1 Král (1 S) 27,12

⁴⁰⁶ Sk 9,13

J. B.

Ať se na tom nemeškám což napřed pověděl, definitionem, co by byla etymologia, přivlastniv jí i to což v sobě všecka částka grammatiky čtvrtá, t. syntaxis,⁴⁰⁷ zavírá, toliko o první reguli jeho de nominibus, toto dím: Ze mi se všechno, i též ta výminka při ní položená, dobře líbí; hodné jest aby to což praví, pilně bylo zachovááno. Rem sane observatu dignam protulit.^{408/}

(64a)

V. Ph. Regula de diphthongo ou et ú syllaba⁴⁰⁹

64a

Ti kteříž Českú bibli imprimovali,⁴¹⁰ ten dyftong *ou* za *ú*, a *ú* za *ou* (jako by v tom žádného rozdílu nebylo) imprymovali. Ale ty věz že ten dyftong činí rozdíel inter casum accusativum et ablativum in genere faeminino.⁴¹¹ Neb když accu(s)ativus casus má svú terminaci na *ú*, tehdy ablativus má se skonati na *ou*. Exemplum: *Mensuram bonam et confertam et coagitatam et superfluentem, dabunt in sinum vestrum; eadem quippe mensura qua mensi fueritis remetietur vobis.*⁴¹² To český takt vyloží: *Míru dobrou a nasutú, a naitačenú a vrchovatú dáti v láno vaše; neb tou měrou kterouž byste měli bude vám odmětno.*

Tak i jinde poznáš který jest casus accusativus a který ablativus; vyrozumíš také lépe tomu co se tu praví.

J. B.

Regulam de diphtongo superius tractavi copiosius.^{413/}

(64b)

V. Ph. Sequuntur regulae de casibus De nominativo Regula prima⁴¹⁴

64b

Nominativus někdy pěkně se proměňuje in accusativum v jazyku českém. Exemplum. *Non est homo iustus in terra;*⁴¹⁵ kdež *homo iustus* jest casus nominativus; a český *člověk spravedlivý* také casus nominativus; bude-li pak přímostí latínské následovati,

⁴⁰⁷ Grammatika ve starším pojetí zahrnovala 1. ortografi, 2. poetiku, 3. etymologii a 4. syntax.

⁴⁰⁸ Rem [...] protulit. Uvedl věc hodnou zachování.

⁴⁰⁹ Regula [...] syllaba Pravidlo o dvojhláse *ou* a slabice *ú*

⁴¹⁰ *Bibli česká, Benátsky* (Liechtenstein) 1506, *Knihopis* 1097; *Bibli česká, Praha* (Severin) 1529⁴, 1537², *Knihopis* 1098—1099

⁴¹¹ inter casum [...] faeminino. mezi 4. pádem a ablativem v ženském rodě. (Je míněn ablativus instrumenti, tj. instrumentál; viz fol. 19a.)

⁴¹² L 6,38

⁴¹³ Regulam [...] copiosius. Pravidlo o dvojhláse jsem probral výše obšírněji. (Srov. fol. 12a—14a.)

⁴¹⁴ Sequuntur regulae [...] Regula prima Následují pravidla o pádech — O 1. pádě — Pravidlo první

⁴¹⁵ Kaz 7,20

zle dří: *Není člověk spravedlivý na zemi, neb máš říci: Není člověka spravedlivého na zemi.* Těž. *Non est alius Deus in caelo,*⁴¹⁶ *není jiného Boha na nebi.* Těž. *Nemo est in cognatione tua,*⁴¹⁷ *neříkej žádný není, ale říci žádného není v příbuznosti tvé.*

J. B.

K této první reguli de nominativo toto pravím. To slovece *není* a též i některá a mnohá slova jiná, jako *podej, pochval, nehaněj, nechej* etc. nežádají za sebou míti accusativum, sed ablativum in nostra lingua adacisount.⁴¹⁸ Jako: /

65a	(65a)	<i>není pána</i>	<i>pochval Boha</i>
		<i>podej nože</i>	<i>pobrus sekery</i>
		<i>vyjdi z domu</i>	<i>aby nesvrhl skleničky</i>
		<i>koblouku neztracuj</i>	<i>ženy nepojímej</i> ⁴²⁰
		<i>sukně šetř</i>	<i>neuzříš tváři mé</i> ⁴²¹
		<i>nedej podkopati domu svého</i> ⁴¹⁹ etc.	

Zle by tu přidal accusativum casum řka: *není tu sekeru, není tu koblouk, není tu sukni;* a nebo, jako někteří germanizantes řkají: *podej ten nůž, koblouk, sukni, konev, víno* etc. Item: *nekoupím dům, kůň, sedlo, uzda* etc.

Však zase, nevšudy se třetí regule ta; nebo i rukavice ne na nohy obouvány jako střevíce, ale na ruce brány bývají; takž i ne všeho jednou regulí zpravití můžeš. Zle by, první reguli zachovati chtěje, řekl: *schovej koblouk, čepice* etc.; ale musíš říci: *schovej koblouk, čepici, sedlo, kup nůž, tesák, zjednej skleničku, půjmi ženu, vypi víno dobré* etc. Item *zachovals víno dobré*⁴²² etc. Item: *zachovala mnoho vína dobrého.* Aberravit autem hic, iste bonus sacrificus; non enim in accusativum mutatur apud nos nominativus iste latinorum sed in ablativum. Similitudo terminationis in quibusdam vo/(65b)ois imposuit homini.⁴²³ Jako v tom příkladu kterýž přivedl: *není člověka spravedlivého,* domníval se (nepilně snad posoudiv toho) že ta slova *člověka spravedlivého* sou casus accusativi, ano jsou ablativi. Ale že podobný jest v těch slovích jeden casus k druhému; neb takto zní accusativus: *toho člověka spravedlivého ukazují;* ablativus: *od toho člověka spravedlivého neodstoupím, neuteku* etc. Ty viz že obé má jednostejnou formu; ale ne tak při jiných mnohých slovích, kteráž velmi rozdílnou terminací mají. Jako u příkladu, slovece *almarka,* accusativo *tulo almardu pěknou udělal mi, koupil sem, mám davno* etc.; ablativo *od té almardy pěkné zámeck mi odpadl, utekl, lištu odloupil* etc.

⁴¹⁶ Dt 4,35.39

⁴¹⁷ L 1,61

⁴¹⁸ nežádají za sebou míti [...] adacisount. nežádají za sebou míti 4. pád, nýbrž přibírají v našem jazyce ablativ. (Ablativem se zde rozumí obecně „pád odličovací“; srov. fol. 19a, pozn. 118.)

⁴¹⁹ Mt 24,43; L 12,39

⁴²⁰ Gn 28,1

⁴²¹ Gn 43,3.5

⁴²² J 2,10

⁴²³ Aberravit [...] homini. V tom se však tento dobrý kněz smýšlil; tento latinský 1. pád se totiž u nás nemění ve 4. pád, nýbrž v ablativ. Některé pády slova *člověk* mají navzájem po-

V. Ph.

Regula secunda⁴²⁴

Někdy se pak taková proměna děje, když něco praví se býti něčím. Jako: *Et tu puer, propheta altissimi vocaberis.*⁴²⁵ Kdež to slovo *propheta* v latině jest casus nomi-/ (66a)nativi, a vedlé přisnosti jazyku latinského měl by tu oratí exponovati⁴²⁶ takto: *A ty dítě prorok nejvyššího slouží budeš.* Ale zle by tak český mluvil; i máš říci: *A ty dítě prorokem nejvyššího slouží budeš.* Neb český jazyk nominativum tu nestrpí, ale choet

66a

Nezís by mluvil ale figurate et eleganter, suo loco tamen.⁴²⁷

aby byl proměněn in accusativum.⁴²⁸ Každý jazyk má svú vlastní výmluvnost čemuž Řekové říkají phrasis. Co sluší v latině, to nevšudy sluší jazyku jinému. Těž. An non

Špatnýs grammatikus český, milý k(něť)e Filomate, jestli-že mezi výmluvností a phrasí rozdíl nemáš. Výmluvnost jest eloquentia. Ale phrasis jest obyčejné slov jedných s druhými spojení, a tak pronášení toho srozumitelné a obyčejné slovy a řečí což v duchu myslíš.

sum apostolus?⁴²⁹ Říci: *Zdáliš nejsem apoštolem? ne apoštol.*

Takovou proměnu všudy máš činiti kdežkoli toho služnost potřebuje.

J. B.

Jakož přisnosti latinské (ut loquitur Philomathes)⁴³⁰ nevšudy sluší následovati kdož nechce v dobré latiny zlé češtiny dělati, ale to což jest dobře povědno latině neb řecky etc. (bez ujmy neb porušení smyslu) také dobře pověditi i čecky; taktéž také i přisnosti této regule nesluší všudy následovati,/(66b) sic jinak nemalá ujma byla by řeči české. Nebo at ten příklad vezmu kterýž on položil: *Et tu puer propheta altissimi vocaberis,* dří-li český: *A ty dítě prorokem nejvyššího slouží budeš,* dobře jest; pakli dří: *A ty dítě budeš slouží prorok nejvyššího,* ovšem výborně i ozdobně český povíš.

66b

scilioet per antiptosis en enallagen casuum⁴³¹

Že by český jazyk tu nominativum strpěti nemohl, dí Philomathes, ale ohybuje; iudicium aurium et exempla veterum affirmant quod ille negavit.⁴³² Takž i o druhém příkladu *Zdáliš nejsem apoštolem,* dobře se dí; ale též se dobře dí: *Zdáliš nejsem apoštol.* Ano v některých staročekých na pargaméně psaných Zákoních tak stojí psáno: *Zdáliš nejsem svobodný? Zdáli nejsem apoštol* etc. Na mnohých pak místech kdyby

dobné koncovky.

⁴²⁴ Regula secunda Pravidlo druhé

⁴²⁵ L 1,76

⁴²⁶ tu oratí exponovati ten výraz přeložit

⁴²⁷ figurate [...] tamen. obrazně a uhlazeně, kdyby to bylo na svém místě.

⁴²⁸ srov. Blahoslavův komentář na fol. 67b—68a

⁴²⁹ 1 K 9,1

⁴³⁰ ut loquitur Philomathes jak praví Filomates

⁴³¹ scilioet [...] casuum totiž skrze antiptosis neboli záměnou pádů

⁴³² iudicium [...] negavit. jazykový cit a příklady starých (autorů) potvrzují, co on popel.

vzácný mluvitel tuto reguli zachovávatí měl, soudným a rozkošným ušima,⁴³³ nevzácná forma mluvení jeho byla by. Jako maje říci: *Však sem i já také zpravce lidu, sem kněz, neb sem zeman* etc. řekl by: *Však sem i já také knězem neb zemanem*, hned nozní tak způsobně a libě. To pak vše, kdy, kterého způsobu, místo které žádá, nesnadné jest ozna/(67a)movatí regulemi.

I tu chybil Filomat, že by nominativus in accusativum, *prorok—prorokem*, se proměňoval. In ablativum instrumenti kdyby byl řekl, mohlo by bylo státi. Hic propheta, *prorok*, hunc prophetam, *toho proroka ukamenovali Židé*, ab hoc propheta postularunt etc., *od toho proroka utekli*, hoc propheta, *tmnto prorokem pohrdali*, *budeš prorokem, budeš mým přítelem*.

V. Ph.

Regula tertia⁴³⁴

Někdy pak nominativus proměňuje se in accusativum proto aby amphibologia,⁴³⁵ t. pochybnost řeči, rozumu nedvojila. Neb dř-li vedlé přianosti latinské: *Slovo tělem učiněno jest*,⁴³⁶ amphibologia tu bude. Neb kdož ta slova slyší, nerozumí, Slovo-li jest tělem učiněno, čili tělo Slovem. Chceš-li pak té amphibologii se uvarováti, musíš z jednoho neminativa udělati accusativum. Neb hle když říká: *Slovo tělem učiněno jest*,

Tak se tobě zdá, ale chybješ.

amphibologia tu nebude; neb rozum tu dvojiti se nemůže./

(67b)

J. B.

Což v třetí reguli přidává, příčinu toho proměňování pokládá, ač v nečem může státi, a však i to nevědu má místo. Nebo, jakož říká-li: *Slovo tělem učiněno*, pochybnost s částky odjímáš, tak zase nazpět, říká-li podlé té formy: *Hálka hadem učiněna*,⁴³⁷ věkové slovem učinění⁴³⁸ etc., zplodíš pochybnost nemalou; a budeš-li ohtíti podlé té jeho regule rozum těch slov jinak vypravovatí, tedy říci musíš u vysvětlení takto: *Ti věkové již jsou slovo*, item, v jeho příkladu: *To Slovo již není toliko slovo, ale jest také i tělo*; jako též říká: *Ta hálka ne hálka toliko jest ale had*.

Ano by někdo nepochválil i toho způsobu: *tělem učiněno*. Nam si sumeretur pro ablativo instrumenti to slove *tělem*,⁴³⁹ bude tento rozum, že tělo tak bylo mocné že učinilo Slovo, jako by Slovo mělo původ z těla. Protož lépe a srozumitelněji říká *A Slovo to tělo učiněno jest*.

A také dobrý muž, jakož již i prvé dotčeno, i v tom chybil, že té formě *Otcem, apoštolem, slovem* etc., jmeno dal casus/(68a) accusativus, ano jest casus ablativus

⁴³³ soudným a rozkošným ušima soudným a zjemněným uším

⁴³⁴ Regula tertia Pravidlo třetí

⁴³⁵ amphibologia nejistota, víceznačnost

⁴³⁶ J 1,14

⁴³⁷ Ex 7,10

⁴³⁸ Žd 11,3

⁴³⁹ Nam si [...] instrumenti to slove *tělem* Nebot bude-li se to slove *tělem* chápat jako ablativ nástrojový

instrumenti. Neb takto mluvíváme: *vulnus infixit ei, sive, vulneravit eum gladio, rasil ho mečem, svět stvořen všemohúcím Slovem, spálen bude ohněm, byl trestán hroznou polopou* etc.

Té pak formy užívá se někdy na tom místě kdež latiníci dávají nominativum a neb accusativum cum praepositione. Jako: *Ero eis dominus*, vel *ero pater, et ipsi mihi in populum*;⁴⁴⁰ český takto: *Budu jim otcem a oni mi lidem*.

Staří Čechové a někteří hunc graecismum⁴⁴¹ předce tak podle slov latinských (Philomathes říká, inapte sane,⁴⁴² podlé přianosti latiny) vykládali říkajíce: *Budu jim v otce a oni mi v lid*. Ale ta forma již vyšla z zvyku. Item. Také té formy mnoho se užívá na tom místě kdež latiníci ablativum kladou, jako: *ibis cum patre, přijdeš s otcem, se pád nem, s Bohem*; ještě sic prostý ablativus⁴⁴³ takto se formuje: *od otce, ode pána, o-Boha* etc./

⁴⁴⁰ Jr 31,33; 2 K 6,16; Žd 8,10

⁴⁴¹ hunc graecismum tento grécismus

⁴⁴² inapte sane zajisté nevhodně

⁴⁴³ prostý ablativus tj. ekvivalent latinského prostého ablativu

⁴⁴⁴ De genitivo — Regula prima O 2. pádu — Pravidlo první

⁴⁴⁵ genitivus substantivus 2. pád podstatného jména

⁴⁴⁶ nominativum adiectivum 1. pád přídavného jména

⁴⁴⁷ Mt 2,2

⁴⁴⁸ L 7,28

⁴⁴⁹ Mt 15,9

⁴⁵⁰ Mt 4,3

⁴⁵¹ J 4,42

⁴⁵² Ef 5,23

⁴⁵³ Mt 16,16

⁴⁵⁴ L 1,38

⁴⁵⁵ De prima regula genitivi O prvním pravidle o 2. pádu

347a

(347a) De dialectis³⁰⁸⁴

Kterak by jeden a týž jazyk, na niekoľikero, podlé způsobu mluvení rozdílného, dělen býti měl a musil, každý taměť člověk souditi a viděti může, zvláště kdož ven z vlasti své někde za jakoukoli příčinou do jiných krajín vůkol ležících jezdil. Někde zajisté pěkněji, a někde šeredněji mluví. Ačkoli suum cuique pulchrum,³⁰⁸⁵ každá líška svůj ocas ohválí; sutva by se kdo nalezl, aby ten způsob mluvení, kteréhož užívá, haněl.

Však dobré jest i to, rozdíly tu znáti. Aby sobě někdo, často se po krajínách sem i tam smejkaje, řeči nezpletl, tak že by potom žádného dyalektu pravě neuměl; jakož se toho nemalo těchto let při našich dobrých přátelích³⁰⁸⁶ vídalo. A protož příklad máje na jazyku řeckém, také něčto tomu podobného v naší řeči české ukáží.

Tito dyalectové jsou nejpatrnější v našem jazyku.

První, a snad nejpřednější dyalektus (t. řeč) jest řeč česká, k níž i Moravané přináležejí a poněkud i Slezáci./

347b

(347b) Druhý dyalektus jest slovenský; k němuž se připojuje způsob mluvení Charvatů rozličných, kteříž od Uheraké země až k Konstantynopoli, odtud až k Benátkám do Vlach, potom také toho díl jest v Afryce za mořem kteréž slove Mediterraneum;³⁰⁸⁷ a ti rozličná jména mají počlé krajín; jako Croatiae v Croatia, ³⁰⁸⁸ Bosnianě

³⁰⁷⁴ pranostiky meteorologické a astrologické předpovědi

³⁰⁷⁵ Smrtonoš, Hladosť, Dobropán Mars, Saturn, Merkur

³⁰⁷⁶ ac facile [...] abducatur. a rovněž bude snadno odveden od podstaty věci.

³⁰⁷⁷ veršů verš = sloka básně, básně

³⁰⁷⁸ viz fol. 276b, pozn. 1989

³⁰⁷⁹ v Novém kancionálu v Kancionálu šamotulském; viz fol. 6a, pozn. 44

³⁰⁸⁰ Blahoslavova píseň Sešití, Hospodine, svatého Ducha svého dary

³⁰⁸¹ Augustova píseň O předivná a převlečná Trojice svatá

³⁰⁸² Augustova píseň Slávu království nebeského vypravujeme

³⁰⁸³ Apposite dicitur Přiléhavě se říká

³⁰⁸⁴ De dialectis O nářečích

³⁰⁸⁵ suum cuique pulchrum každému se líbí své vlastní (Walther, n. 30942b)

³⁰⁸⁶ především je míněn M. Červenka; srov. fol. 281a/b

³⁰⁸⁷ Mediterraneum Středozemní

³⁰⁸⁸ Croatiae in Croatia Charvatů v Charvátsku

v Bosně, krajíně nemalé, Illyrikové,³⁰⁸⁹ ti jenž sou v Illyrii,³⁰⁹⁰ kteříž tam na větším díle slovou Slávi = Solavi.

Třetí dyalektus jest polaká řeč; k níž téměř může přičtena býti slézská (ač kteříž blíže Čechů a neb Moravanů jsou, ti podobněji k Čechům nežli k Polákům mluví). Potom ruská,³⁰⁹¹ mozovetská,³⁰⁹² moskevská,³⁰⁹³ a nějaký díl Tatarů.

Která by pak z těch řečí aneb dyalektů nejprvotnější [byla], o to se nepotřebí mnoho hádati, ani toho tak pečlivě vyhledávati. Nebo takové věci, plné sou rozličných i nejistot i meylek. Tež i která by z těch řečí nejušlechtlejší a nejzodolnější aneb nejpěknější, ovšem nejbohatší byla = quae dialectus, et suavissima et exultantissima,³⁰⁹⁴ kdo o tom učiní vejpověd pravou kterouž by všickni/(348a) přijali? Quamvis parum abest quin inter omnes constet, boemicam dialectum exultantissimam tum elegantissimam esse.³⁰⁹⁵ A i máčť se také tak vidí že česká řeč jest i nejjvypulerovanější³⁰⁹⁶ i nejlíbější. Ale nechaje každému o té věci svobodného soudu, ku porozumění rozdílu mezi těmi dyalekty, každého oblašt vlastností a způsobu dotknú, a příklady ne neznámými vysvětlím.

348a

Boemica dialectus³⁰⁹⁷

O rozličných právě českého mluvení způsobích, již sem mnoho napřed psal; tuto krátce něčto přidám.

Tak já soudím, že jest i proto česká řeč pěknější nežli jiné toho jazyku částky, že jest prostranná³⁰⁹⁸ a volná, oudům k mluvení od Boha nastrosným k vypovídání slov jedněch po druhých snadna, nepotřebující žádného oust sem nebo tam nakřivo-vání; jako francouská quamvis locis ubi Latini u pronunciant, *utilitatem, usum* etc.³⁰⁹⁹ Ani jakého sipění neb syčení, jako vlaská *siegner sie* etc./ (348b) Ovšem nepotřebuje nepěkného skrze nos mluvení; nebo Poláci jakýms nám nepřijemným huhnáním, velmi sobě svůj hovor kazí. Aniž jedné litery příliš častým opětováním, nehladkosti řeči působí; jako Rusové; jako Rusové; nemajíce hlaholu pravého dvojité litery //, všudy prostého / užívají; a nemajíť litery f samo prosté r kladou. Item jako Mazuši,³¹⁰⁰ kteříž častým dotýkáním z, nemajíce litery ž, řeč sobě hyzdí. Ano i německý jazyk, pro časté litery r užívání, jakýs tvrdý nám se býti zdá. Také ani pronuciací plachou³¹⁰¹ nějakou (totiž, prudkou jako Vlaši) ani rozdělováním clausulí³¹⁰² a protahováním konce

348b

³⁰⁸⁹ Illyrikové Srbové

³⁰⁹⁰ v Illyrii v Srbaku

³⁰⁹¹ ruská maloruská (tj. ukrajinská s běloruštinou)

³⁰⁹² mozovetská masuraká

³⁰⁹³ moskevská velkoruská

³⁰⁹⁴ quae dialectus [...] exultantissima který dyalekt je nejpříjemnější a zároveň nejušlechtlejší

³⁰⁹⁵ Quamvis [...] elegantissimam esse. Ačkoli jen málo chybí, aby všichni uznali, že nejušlechtlejší a nejvkusnější je dyalekt český.

³⁰⁹⁶ nejjvypulerovanější nevybroušenější

³⁰⁹⁷ Boemica dialectus Český dyalekt

³⁰⁹⁸ prostranná pohodlná

³⁰⁹⁹ quamvis locis [...] usum etc. na čotných místech, kde latinci vyslovují u, *utilitatem*, l a usum atd.

³¹⁰⁰ Mazuši Mazuši (Mazovšané)

³¹⁰¹ plachou rychlou

³¹⁰² clausulí konců vět

jich, jako někteří Charváti, decursum verborum veluti iudaico quodam sono facientes, indecorum admittunt.³¹⁰³

349a

Moravané sčkoli českým jazykem mluví, však ne tak pěkně a slušně vyřkávají slov někteří. Jako, sedláci prostí, zvláště na Hané, velmi usta otvírají, a naberouce některé litery/(349a) hlaholu plná usta, jako nezpůsobně mluví. *Klouče, nacholejce, čejstěj mouž, boudeymyl ou vas zejtra* etc. Někde příliš ukracují, dyttongu nezachovávajíce, a někde přidávajíce liter nebo syllab. Někde literu příliš protahujíce jednu; jako v Strážnici a vůkol, kdež říkají *budú, síd, na sídu, klíče, u sísedovích*; u sousedů, *Janovích, Vavrovích, Ondrovích* etc. *Abychom ta poznali, bychom sa radovali, jedné sa varujma tých věcí, sebrali sa na nás zlí lidé.* Okolo Těšina říkají: *I vedť já nemám než tu jedínú dčeru.* Toho slova *vedť* mnozí Moravané velmi často užívají. Est particula expletiva, idem valet quod germanicum³¹⁰⁴ *doch, hab ich doch* etc.³¹⁰⁵

349b

Item, některé věci na Moravě hned jinými jmeny se jmenují nežli v Čechách; o čemž dobré jest věděti. Jako, Moravci říkají *sveřepý semenec*,³¹⁰⁶ a Čechové *ozimý. Hlavatice* Moravci říkají konopě neposkoné;³¹⁰⁷ Čechové přísadě říkají *hlavatice*. Čechové říkají pěkným slovem *hlemejžď*; Moravci mrzutě/(349b) *slimák. Podléti*, jaro; Moravci *vesno, z vesna*, inepta vox.³¹⁰⁸ Česky *hlavatice*, moravský *prísada*; první lepší. Tak *koštil* a *hloub* nebo *hloubi* říkají někteří Moravci hloupí. Moravci nevědí co jest to *pařez*, než říkají tomu *peň*; inepte. *Kroupy trásem*³¹⁰⁹ *propřchly*; *meslem* Moravci říkají; vox est defectiva.³¹¹⁰ Čechové *pět grošů*; Moravci *pět groší. Koláči, koláči*. Ale *pět holubů* říkají i Čechové i Moravci. *Klíče* po česku; Moravci mnozí takéž tak, ale okolo Hulejsna *klouče*, a tam bliže k Strážnici *klíče*. Čechové *nyml*, Moravci *včítli*; *nymlčky, včítličky*; ač Plzáci nemnoho lépe *velán*; místo *včítli* po strážnicku *včítě. Pupen* po česku, *pupenec* po moravsku. Čechové *jilm*, Moravci *břest* říkají. *Máta*, staročeské slovo, Moravci ho užívají: *svatě Matě jilm* etc. Též Moravci pokrutinám říkají *zboj*. Veliký hrnec nepoléváný, jako mleko chovají v nich, slove *láika* u Moravců;/(350a) *přinesli nám láiku koblíhů. Potkal sem se s ním*; Moravci *postřel sem ho*. Čechové *snážně* = udatně, opravdově, statečně etc.; Moravci protahnouce á inepte,³¹¹¹ říkají *snážně* = celeriter, spěšně, rychle. *Teď* Čechové; Moravci *toť, toťka, toťky, toťejky* etc.; omnia ineptissima.³¹¹² *Prněl na křtízi*, staří Čechové, od *pně, peň*, Moravci inepte *strněl, strní nůž v stěně*, od *strvi ostrev*. Čech dí: *včítli vodu, navčítli vody*; Moravci *lahnouli vodu*; lepší české.

350a

A i toto znáti sluší, že i na Moravě velmi nejednotně mluví. Okolo Mezříčí³¹¹³ jinak. V Prostějově a vůkol jinak. V Bystřici³¹¹⁴ potom i v Třebíči jinak. Jinak okolo

³¹⁰³ decursum [...] admittunt. protahujíc spád slov jakoby jaksi po židovsku hyzdí jej. Blahoslav má zde zřejmě na mysli melodický přízvuk spojený s kvantitou samohlásek který jako zvláštnost jeho ucho slyšelo zřetelně ponějvíce na konci jednotlivých větých úseků, a to zejména v mluvě příslušníků některých charvátských dialektů. Rovněž zde poukazuje na vyšší tempo řeči a nápadné oddělování větých úseků (kól).

³¹⁰⁴ Est particula [...] germanicum. Je to výplňková částice a znamená totéž jako německé

³¹⁰⁵ doch, hab ich doch etc. přece (vždyť), vždyť to mám atd.

³¹⁰⁶ semenec konopné semeno

³¹⁰⁷ neposkoné nepraškové, tj. a pestíkovými květy (samiči)

³¹⁰⁸ inepta vox nejapné slovo

³¹⁰⁹ trásem v pruzích, pásmech

³¹¹⁰ vox est defectiva je to ustrnulé slovo

³¹¹¹ inepte nejapné, nevhodné

³¹¹² omnia ineptissima. to vše je nanejvýš nevhodné.

³¹¹³ Mezříčí Velkého Mezříčí

³¹¹⁴ V Bystřici V Bystřici nad Pernštejnem

Brna a Znojna. Rozdílně v Strážnici a v Brodě³¹¹⁵ etc. Nebo jakž kteří bližší sou Slezákům, jiní Slovákům, a jiní Čechům; tak se také v některých slovích a způsobích k nim připodobňují, často a mnoho s nimi, jako s sousedy, činiti mívajíce.

Ano i Čechové, mnohými způsoby jedni od druhých v řeči rozdílni sou. V Praze, a tu okolo Limburgka³¹¹⁶ a Boleslavě, za to mám nejpěknější a nej/(350b)pravější jest česká řeč, ano i v Králově Hradci, a téměř i v Látkomyšli. Hned potom jinak mluví v Litoměřicích a tam v Řipsku, jinak v Plzeňstě. Tak jakž toho napřed po místech jest při příčinách³¹¹⁷ nemalo dotýkáno.

350b

Slovenský dyalektus

Někteří za to mají, že to slovo slovenská řeč jest generale,³¹¹⁸ summovní, všechny rozdíly a dyalekty již jmenované v sobě obsahující, a podlé toho, slovenský jazyk dělí na Čechy, Poláky, Charvaty, Rusy etc. Jiní chtějí ty jazyky všechny v tom slovu bulharská řeč obsahovati. A jiní jiných slov k tomu vyhledávají. Philip Melaňton, Čechům i Slovákům etc. říkával Heneti.³¹¹⁹ Já ač tomu nechci tuze odpírati, a též toho potvrzovati hadrovně³¹²⁰ že by řeč slovanská byla/(351a) jiných dyalektů našeho, široce po krajinách dalekých rozprostřeného, jazyka původ a studnice. Však to ooz za nejbližší k pravdě mám prostě povím, jiných soudu a smyslu při té věci nic nehanějí. Toto pak pravím, že my takového slova, v němž by všickni dyalektové, a rozdílové, neb rozdílní způsobové jazyka našeho zavřeni právě byti mohli, nemáme. Němci mají. Nebo saská, rakouská, bavorská, švabská, švejcarská, nidrlanská, marecká³¹²¹ etc. řeč, vše sou částky jednoho jazyka, jenž slove německý jazyk, a oni všickni odtud slovou Němci, a nebo národ německý. A tak Němci, buďte v kterých chcete krajinách, předece nejsou než Němci. Ale při našeho jazyku lídech jinak jest. Nebo Slováci sou v krajině slovenský, Charváti v charvatané, Čechové v české, Poláci v polské etc. A kteříkoli z těch do jiných krajín se dostanou, jmeno své vlastní, speciale non generale uti³¹²²/(351b) Germani mají, buďte oni ve Vlaších, v Němcích, v Uhřích, předece Čechové zůstávají a slovou Čechové, a Poláci též Poláci anebo Slováci sou. Ješto Němec, buď on z kterékoli země, neslove než Němec, byť se s druhým Němcem z jiné krajiny přibylým nevelmi dobře smlouvati mohl.

351a

351b

Ten pak dyalektus slovenský, kteraký by byl, čím od jiných dyalektů rozdílný, nevidí mi se o tom mnoho psáti, a také nevim by toho jakýž užitek byl.

Ti kteříž s nimi mluvívají, mohou souditi, a toto viděti.

I. Že jest ten dyalektus nesnadný³¹²³ k rozumění, i nám Čechům, i Polákům ovšem. Má své trhy a spády v hlaholu mistrne, in pronunciatione,³¹²⁴ těmto Slovákům, kteříž

³¹¹⁵ v Brodě v Uherském Brodě

³¹¹⁶ Limburgka Nymburka

³¹¹⁷ při příčinách při (vhodných) příležitostech

³¹¹⁸ generale všeobecné, shrnující

³¹¹⁹ Heneti varianta jména adriatických (illyrských a italských) Venetů

³¹²⁰ hadrovně polemicky

³¹²¹ marecká řeč severní němčina v Marce braniborské

³¹²² speciale non generale uti zvláštní, nikoli obecné, jako

³¹²³ nesnadný asi haplografií místo *nesnadný*; jinak by to svědčilo o tom, že Blahoslav věděl něco z dolehu o spisovném jazyce slovenském (tj. církevní slovanštině s komplikovaným stylem, tzv. „pleteníje sloves“)

³¹²⁴ in pronunciatione ve výslovnosti

v Uherské zemi při pomezí moravském sou, ne ve všem podobné, a však ne příliš neslušné.^{3124a}

II. Non est inexculta dialectus.³¹²⁵ Praví že i grammatyku svou mají,³¹²⁶ však já sem ji neviděl. Než mají mnoho metafor a jiných figur rozličných. A jest v tom jazyku písmi a veršů³¹²⁷ neb/(352a) rytmů³¹²⁸ množství. Kterž jací sou, z této jedné písničky jejich světské může se něto rozuměti.

Píseň slovenská,³¹²⁹ od Benatek, kdež hojně jest Slováků neb Charváťů, přinesená od Nykodéma³¹³⁰

*Dunaju Dunaju čemu smuten tečeš
Na verši Dunaju try roty tu stoju*

na břehu

Prvá rota turecká

první

Druhá rota tatarská

Třetí rota voloská.

vlašská

V tureckým rotě šablami šermuju

v tatarským rotě strýlkami strilaju

Voloským rotě Štefan vyjvoda

V Štefanovy rotě dyvoňka plučet

flet³¹³¹

I pláčuci povídala Štefane Štefane

Štefan vyjvoda, albo mě pájmi albo mě líši

= propust

Ať to što mi řečet Štefan vyjvoda,

Krásna dyvonice, pujmil bych tě dyvoňko

Nerovna jmi jes, líšil bych te, milenka mi jes

Štam mi rekla dyvonka, pusty mne Štefane

Skonču já v Dunaj, u Dunaj hluboky

Ach kdo mě doplynet jeho já budu

Něčto mě doplynul krásnu dyvoňku!

(352b) Doplynul dyvoňko Štefan vyjvoda

I vzal dyvoňku zabíl ji u ručku

ujal

Dyvoňko dušenko, milenka mi budeš.

Amen.

Jiná píseň, podobná k této; kterouž sem slychal v Bazilii u Gelenia od Charváťů.³¹³² Tato slova v sobě má: *prylíka andělska koia me prychny. Prylíka, to jest podobrost uličená, přilíčená, t. připodobněná, to jest obraze andělský. To jest, pěknás jako*

^{3124a} neslušné nepěkné

³¹²⁵ Non est inexculta dialectus. Není to nekultivovaný dialekt.

³¹²⁶ máni se asi přiuška slovnáku protestantského kněze Primože Trubara (1508—1588) *Abecedarium und der klein Catechismus in der windischen Sprach*, Tübingen (Morhart) 1651

³¹²⁷ veršů básní

³¹²⁸ rytmů rýmovaných básní

³¹²⁹ slovenská ve skutečnosti jde o píseň ukrajinskou

³¹³⁰ od Nykodéma od Nikodéma Vacetinského; viz fol. 2b, pozn. 6

³¹³¹ flet pláče

³¹³² Blahoslav byl na studijní cestě v Bazileji na přelomu let 1549—1550. Zikmund Hrubý z Jelení (viz fol. 3a, pozn. 11) byl v živém styku s různými Slovany, zejména jiřními; vliv různých slovaných jazyků se projevuje v jeho díle *Lezionum symphonum* (viz fol. 354a, pozn. 3150).

anděl. *Koia* = oui, kterážto, k nížto. *Me*, me ipsum ego.³¹³³ *Prychny*, přichylují se, nakloněn sem = quam ego diligo.³¹³⁴

Observ(atio)³¹³⁵

Kdež Čechové mají *ř*, tu Slováci *r*.³¹³⁶ Jako: *vařiti, kořiti, kořeni, kořeniti*; oni říkají: *variti, repu s kořením* etc. A zase naodpor, kde jmenují Čechové *r*, tu oni *ř*, jako *Mařta Panna*. Item, místo českého prostého *e* s literami zřek nebo syllabu činíci *be, ne, me, te* etc. mají to s puňktem podobně jako Poláci: *nie, nemáš, Běno, Beneš*./ (353a) A zase contra,³¹³⁷ kdo my máme *mě, ně* etc., oni *ne, me*; jako *Němec* my říme, oni *Nemec* běží etc.

Polský dyalektus

O polské řeči také mi není potřebí říkati; blízko máme Poláky, a po Čechách a po Moravě nemalo se jich vídá. Zvláště nyní v klášteřích, kdež téměř spíš Poláků nežli Čechů nebo Moravců, kázati nebo máti sloužiti uslyšíš;³¹³⁸ ješto Čechové již za pilnými zaměstnáními nemnoho s náboženstvím se obrátí obyčej mají.

Toto toliko o Polácích říci, že těchto časů počna od dvaceti let, tak sobě řeč svou rozšířili, množství knih až i svatá Písma (lépe nežli v češtině zpravená) jazykem svým vydavše, že se jest čemu podiviti.³¹³⁹ Ba Čechům jest/(353b) zač se postyděti, že sou v té věci tak šeredně oblevili, mrzutě,³¹⁴⁰ od slovoutné snažnosti a udatnosti předků svých tak daleko odšedše, s zadu s lenochy a nedbalci zůstali.

Naposledy vidí mi se toho doložiti. Že sem já zmínku učinil de dialectis,³¹⁴¹ ne tou příčinou to se stalo že bych snad za věc slušnou a potřebnou soudil, jedné kterékoli osobě, dvěma nebo třem dyalektům se učiti.

Shledánot jest při dosti opatrných a učených lidech, že ani jedním ani druhým způsobem dobře mluvíti mohli, t. ani polsky ani česky, a neb, ani slovensky ani moravsky.³¹⁴² Nebo mluvícím česky, někdy slovo polské přijde na paměť, i takž je místo českého prostějšího, pěkné podle soudu Poláků a u nich significans,³¹⁴³ vyřkne, prvé téměř než zví aneb rozsoudí. Jako to slovo polské *pravdivě*, jehož někteří zpověli Čechové často užívají.³¹⁴⁴ *Pravdivě pověděl*, t./(354a) právě praví, to jest

³¹³³ me ipsum ego. já sebe sám.

³¹³⁴ quam ego diligo. kterou miluji.

³¹³⁵ Observatio Pozorování

³¹³⁶ srov. fol. 151a

³¹³⁷ contra naopak

³¹³⁸ Česká katolická menšina a polská katolická většina rozvíjely v 16. století úlohu spolupráci. Docházelo k značné oboustranné fluktuaci, avšak hlavní pohyb šel z Polska do českých zemí, hlavně do Slezska a na Moravu. V tomto pohybu převažovali katoličtí kněží nad laiky. Souviselo to s úpadkem a nedostatkem katolického duchovenstva v českých zemích a přebytkem katolických kněží v Polsku.

³¹³⁹ Od poloviny 16. století nastal hlavně zásluhou Mikuláše Reje a Jana Kochanowského velký rozvoj polské literatury. Tehdy byla také česká bible nahrazena v Polsku první polskou biblií Jana Leopoldy (1561), opírající se ovšem ještě o bibli Severinovu a Melantrichovu.

³¹⁴⁰ mrzutě nepěkně, ošklivě

³¹⁴¹ de dialectis o dialektech

³¹⁴² srov. charakteristiku Matěje Červenky na fol. 281a/b

³¹⁴³ significans výstižně

³¹⁴⁴ v Červenkově žaltáři; srov. fol. 337b

pravdu pověděl. Náše to adverbium *práve* zdržuje v sobě veracitatem et dexteritatem.³¹⁴⁵ Ač tomu slovu polskému může každý Čech rozuměti hned pojednou. Protož nepřilíš za zlé mám těm kteříž ho (pozvykše tomu) užíváti obyčej mají.

A však mám já za věc užitečnou, unam dialectum,³¹⁴⁶ jeden ten rozdíil řeči, jako český nebo polský, dobře umějšemu, také proto i na jiné dyalekty týtyž³¹⁴⁷ popatřiti, a jim také s částky rozuměti; než neuvíváti jich mnoho v mluvení.

Příklad toho mohl bych dáti na znamenitě a velmi učeném muži, panu Zigmundovi Golonyovi,³¹⁴⁸ kterýž jak velmi dobře český mluvil, kteříž sme ho slejchali víme;³¹⁴⁹ a jak jiným dyalektům řeči naši rozuměl, a jejich harmoniam i s jinými jazyky souditi uměl, Lexicon Symphonon v Bazilii vytištěný³¹⁵⁰ svědčí. Nebo kdož jsa dobrý Čech i jiným dyalektům rozumí, ten při mnohých slovích, origines, derivationes, significacionum fontes et mutationes,³¹⁵¹ i původy jejich, i ratolesti, vlastnosti, a vlastností těch/(354b) proměny rozličné, lépe pozná a jim vyrozumí; a tak mnohém lepši a umělejši Čech bude, nežli by sio byl toho nemaje. Ukáží to příklady některými pro vysvětlení.

To slovo *bohatý*, polský *bogaty*, původ svůj že má od toho slova *Bůh*, snáze z polského nežli z českého dyalektu poznáš; quasi *Dei particeps*.³¹⁵² Odtud *zboží*, *zbožněti*, *zbožný*, *pobožný*. Slováci říkají *Boh*. *Bohom nezbrehujtě*, to jest, Bohem nepohrdejte. Němci *Gott*, od *doctray*. My pak *Bůh*, od *bohatství*, že sám *bohatý* a *obohacující* (Ephesios) 1,³¹⁵³ abundantia, omni sufficientia divitiarum.³¹⁵⁴ *Bohatý*, totiž, od *Boha* obdařený. Odtud *zboží*, což Poláci na samo poně³¹⁵⁵ obilí a ourody obracejí. *Má vše zboží*, t. má hojnost obilí. — Slováci říku *můj lubý Vaniš*; Čechové *můj milý Václav*!

(355a) Za příčinou pak těch dyalektů, snad nebude škodné abyh něco přidat de derivationibus vocabulorum.³¹⁵⁶ A ty sou rozličné, a z rozdílných jazyků a nebo i dyalektů a nebo skutků³¹⁵⁷ etc. pocházejí.

To slovo *kostel* někteří praví sestupovati od toho *postel*, t. obecná všech mrtvých receptaculum adeoque veluti lectus mortuorum.³¹⁵⁸ A nebo od *kostí*, že jich mnoho bývá při těch místech; protož se dí *kostel*, jako *kostitel* a nebo *kostí postel*. Poláci říku *kostěl*.

Claustrum, *klášter*, od zavírání, a claudendo.³¹⁵⁹

³¹⁴⁵ veracitatem et dexteritatem pravdivost i pravost

³¹⁴⁶ unam dialectum jeden dialekt

³¹⁴⁷ týtyž tu a tam, občas, často

³¹⁴⁸ viz fol. 3a, pozn. 11

³¹⁴⁹ viz fol. 352b, pozn. 3132

³¹⁵⁰ Lexicon symphonon quo quatuor linguarum Europae familiarium, Graecae scilicet, Latinae, Germanicae ac Sclavinicae concordia consonantiaque indicatur, Basilej (Frobenius) 1537, Knihopis 3218; Blahoslav mluví zřejmě pozdější vydání *Leštinov ovupavov Sig. Gelenit iam duplo auctius*, Basilej (Winter) 1544, Knihopis 3219

³¹⁵¹ origines [...] mutationes původ, oživeniny, zdroje i změny významu

³¹⁵² quasi *Dei particeps* jako *podílník na Bohu*.

³¹⁵³ Ef 1, 7—8, 14—18

³¹⁵⁴ abundantia [...] divitiarum. nadbytek, dostatek všeho, bohatství.

³¹⁵⁵ poně asi, snad

³¹⁵⁶ de derivationibus vocabulorum. o odvozování slov.

³¹⁵⁷ skutků skutečnosti

³¹⁵⁸ receptaculum [...] mortuorum. schránka, dokonce jakoby lože mrtvých.

³¹⁵⁹ a claudendo. od zavírání.

Čirkev, to slovo Erithac³¹⁶⁰ psal že od řeckého slova pošlo *κύριος*.³¹⁶¹ Němci říkají *Kirchen*. Čechové k proměnili v *c. xuraxij*.³¹⁶² *čirkev*, Páně dům. Odtud *čirkvíčka* = malý kostelíček. *Čirkevice*, *Cerekevice*, jakás ves slove tak.³¹⁶³ *Kerchov*, *Kirchhof*, kostelní dvůr.

Křestan dicitur³¹⁶⁴ ne od *křtu* prvotně ale od *Krysta*; a *Christo* enim descendit *Christianus*.³¹⁶⁵ a od *Krysta* jest *křest*. (Jakož někteří pseudoevanjelišové kališní³¹⁶⁶/ (355b) *Kůžel*³¹⁶⁷ onen a jemu podobní, *jasavě*³¹⁶⁸ na kázáních drasajíc,³¹⁶⁹ své posluchače užlechtilým tím slovem *Krystyány*, křepkou pronuciací slavně jmenovati obyčej měli, velikou bůjností, smyslem těla svého byvše naduti, jak by sobě počíněti měli nevědouce.) A *křtiti* jest *okřystiti*. Staří říkali *křestana udělati*. *Okřtěno* = *Krystovo učiněno*, *Christum induistis*,³¹⁷⁰ v *Krysta ste se oblékli*, *Krystu posvěceni*.

Tejden, septimana, neděle. *Několik nedělí nebo téhodně*. *Tejden*, t. tejj den, t. takový jako byl před šesti dny, a nebo kterýž přijde po šesti dnech. *Od téhodne*, od téhož dne kterýž jest dnes, *čekám na tě*.

Oplatek, *oblátek*, oblatio, quia offerri dicitur hostia in missa. Ab offerendo itaque derivatur.³¹⁷¹

Podobně jako *koleda*, dies colenda, collecta.³¹⁷² Slove potom i píseň kterouž toho dne žáčtvo zpívá, *koleda*. A že ty písně některé bývají marné barachty³¹⁷³ o domnělých svatých a nejistých historii, přišlo to slovo v přísloví, tak že rozpravky a klevety marné etc., nazývány bý/(355a)vají *koledy*, a nebo *vanice*.

Grany, strany *hraniti* oo jest, *tesaři vědí* = ligni vel trabis rotundae partes quadrare.³¹⁷⁴ *Třihraný*, *čtyřhraný*, *pětihrané dřevo*. *Grany zvoniťi* umrlému obyčej ženskému pohlaví dvě, mužskému tři.

Třívina poně slove od třesení se, a tremendo.³¹⁷⁵

Orodovati, *orodování*; zdá se jako by od latinského pošlo *orare*.³¹⁷⁶ *Orodovati*, *orovati*. *Oroduj za nás*, ora pro nobis. Odtud *orodovník náš*, intercessor.³¹⁷⁷ Snad to lid slyše na těch laetaních, i zvykl tak slova toho užíváti.

³¹⁶⁰ Erithac Červenka

³¹⁶¹ κύριος pán

³¹⁶² xuraxij radnice

³¹⁶³ *Čirkevice*, *Cerekevice* těmito jmény se dříve označovala Dolní a Horní Cerekev; *Čirkevice* je také u Kutné Hory, Kouřimě a Litoměřic; *Cerekevice* je ves u Litomyšle a u Hořic in margins připsáno tužkou: *Spectat D(omi)ni Comitii de Gassin in Silesia* = Má na myslí (ves) pana hraběte z Jasieně ve Slezsku (Jasien, něm. Gassen, je město v nynějším vojvodství Zielona Góra); míní se asi ves Cerekwica na sever od Vratislavě

³¹⁶⁴ dicitur říká se

³¹⁶⁵ a *Christo* [...] *Christianus* *křestan* totiž pochází od *Krista*

³¹⁶⁶ pseudoevanjelišové kališní novoutrakvisté

³¹⁶⁷ *Kůžel* asi pisačským omylem z *Kůsel* sa *Kunsel*; zřejmě Jan Kůnzl, novoutrakvistický ka-novník, který kázal v Olomouci v l. 1555—56

³¹⁶⁸ *jasavě* bujně

³¹⁶⁹ *drasajíc* vzpínajíc se (tj. ohovajíc se afektovaně)

³¹⁷⁰ *Christum induistis* *Krista jste oblékli*, vzali na sebe

³¹⁷¹ oblatio [...] derivatur. oběť, protože se říká, že je hostie při mši obětována. Odvozuje se tedy od obětování.

³¹⁷² dies colenda, collecta. den, který má být svěcen, získaný (dosažený).

³¹⁷³ barachty výmysly, smyšlenky

³¹⁷⁴ ligni [...] quadrare. otesávat na hranato části dřeva nebo kulatiny.

³¹⁷⁵ a tremendo od třesení

³¹⁷⁶ orare modlití se

³¹⁷⁷ intercessor přímluvce, orodovník